

TÁJÉKOZTATÓ

a Krapinska Toplicán (1970. márc. 19—21-én) megtartott tudományos tanácskozásról Az osztály- és nemzeti jelleg a mai szocializmusban c. témáról

LJUBLJANA, 1971. I. 25.

A tanácskozás anyagát két kötetben a Témáink sorozatban adtak ki 1970 végén Zágrábban. Bevezetése 37 beszámolót s értekezést ölel fel különböző szerzőktől. A szerkesztő bizottság az anyagot négy témacsoportba sorolta (elméleti, időszerű, a jugoszláviai nemzetiségi kérdéstről szóló történelmi témák, időszerű kérdések a nemzetek közötti viszonyról a JSzSzk-ban). Eközben arra törekedett, hogy a munkák eredetiségét megőrizze, a beszámolókhöz jegyzeteket is mellékelte — 40 résztvevő vitáját; a felszólalók egynéhány kivétellel a felszólalásukat autorizálták. A két könyv 766 oldalas. A szerkesztő, A. Dragičević, mellett a munkák autorizációjában részt vettek a szervező bizottság tagjai is (A. Bijelić, A. Dujić, V. Mimica, V. Stambolić, S. Šuvar, M. Tripalo, J. Vrhovec) és a szerkesztő bizottság tagjai (O. Bilandžić, E. Čimić, A. Dragičević, A. Dujić, A. Hadri, D. Ičević, K. Jončić, V. Mimica, Z. Roter, V. Štokola, S. Šuvar), a Témánk kiadójának képviselőjében pedig S. Šuvar.

A szerkesztő bizottság bevezetésben felhívja a figyelmet, hogy több szerző az időbeli korlátok miatt és a kérdések nem eléggé elmélyült feldolgozása következtében mellékletét csak tézisek formájában nyújtotta be; hogy a tanácskozás szorosan kapcsolódik a nemzetiségi kérdés iránt felkelt újabb keletű érdeklődéssel; hogy természetszerűen nem állt fenn a vélemények általános egysége, de a nemzetiségről és az osztályjelleg-ről vallott nézetek tekintetében egységesekek. A tanácskozásnak ösztönzőül kell hatnia a nem eléggé feltárt, megvilágított kérdések kutatásának tekintetében, az anyag megjelentetése pedig hasznára válhat a tudománynak és neveléstudománynak egyaránt.

I.

Az anyag egészével kapcsolatos informatív kritikai szemlélet már a felosztásból következik, ahogyan azt már a témáknak megfelelően a szerkesztő bizottság elvégezte, különös súlyt fektetve az említett felosztásban a következőkkel foglalkozó művekre: a marxizmus klasszikusai, a mai szocializmus újabb elméleti és gyakorlati ismeretei, történelmi munkák és a szociológiai természetű empirisztikus mellékletek.

Az anyag nagy terjedelme miatt a nézetek a figyelem középpontjában levő munkákon és a kérdések elemzésén alapulnak, és egyidőben magyarázhatjuk az elfogadott alapok és információink mércéje szempontjából.

Eközben figyelmet fordítunk a vitában levő nézetek szembesítésére. Egyes beszámolókat kevésbé vizsgálunk meg, míg egyes problémákat, kérdéseket egységesen mutatunk be, természetesen a tanácskozás résztvevőinek álláspontja szempontjából azért elhatárolva. Éppen ezért, a mi felosztásunk részben különbözni fog az anyagban levőtől, attól, ahogyan azt a két könyvben kinyomtatták, és amely így hangzik: I. A nemzetiségi kérdés elméleti szempontjai. II. Az osztályjellegű és nemzetiségi viszonya a mai szocializmusban. III. A nemzetiségi kérdés történelmi szemléletei Jugoszláviában. IV. A nemzetiségek közötti viszony időszerű kérdései a szocialista Jugoszláviában.

Végül, a közölt tájékoztatóban¹ figyelembe kell venni azt is, hogy az kritikailag viszonyul a tudomány eredményeihez, még ha rövid beszámoló vagy tézis formájában jelentkezik is, és olyan eredményekkel, amelyekkel kielégítő párhuzamot csak egy másik tudományos munka képviselhet, nem pedig egy róla szóló kritikai szemlélet (elemzés).

II.

Figyelmeztetés tudományunk fejletlenségére a nemzeti kérdés területén. Néhány beszámoló arra figyelmeztetett, hogy marxista szempontból nem tanulmányozták kielégítően ezt a területet, és ennek kapcsán rámutattak annak alapjára, közvetlenül vagy közvetve, a meghatározásokra és szakszókészletre (a szerzők saját meghatározásaikat, definícióikat közölték, fogalmakat határoltak körül, vagy a világon elért eredményekkel összevetve kísérelték meg egyes összetevők, elemek, kategóriák kapcsán a kérdés hiányosságát bemutatni — vagy a beszámolókból vagy a vitában. — E. Peratoner, K. Suljević, D. Brozović, A. Dujić, P. Damjanović, M. Miljanović, S. T. Tomić, D. Bilandžić. E. Čimić Z. Vrcan, Č. Sadiković, K. Jončić, L. Rehak).

A marxista tudomány általános lemaradásának tényét szögezték le („... a marxista tudomány Lenin után a vallással szembeni szemléletében megtorpant; ugyanúgy, mint a nacionalizmussal szemben, túlzottan utópisztikusnak és kevésbé reálisnak mutatkozott abban a várakozásban, amely szerint magának a társadalmi viszonyoknak a megváltozásával fokozatosan eltűnik a vallás és a nacionalizmus is. Nem így történt. Nincs is kilátás arra, hogy így legyen. Egyelőre létezik a vallás és a polgári társadalom is, nacionalizmusával egyetemben. Szükség van tehát arra, hogy a marxizmus a jelenlegi helyzetnek megfelelően kiépítse az új elemző és meghatározó apparátusát.) Kiemelte D. D., E. Peratoner, 67. oldal. (V. Djuretić, *Osztályjellegű a nemzetiségiben* c. művében a 290. oldalon ugyancsak említi a „korai elméleti előrelátásokat, amelyek a későbbiekben nem váltak valóra. Emellett még felsorolhatnánk olyan résztvevőket is, akik erre a hiányosságra utaltak (D. Brozović, S. Vrcan, Č. Sadiković, S. T. Tomić stb).

A tanácskozáson külön felhívták a figyelmet a „kérdés érzékenysége”, amely még a közelmúltban is érvényes volt. D. Bilandžić beszélt azokról az adott történelmi körülményekről, amelyek miatt túlságosan hosszú ideig elhalasztottuk a nemzetiségi viszonyokról szóló nyílt vitát. (1945—1964². Lásd a 321. oldalt!)

A harmadik dolog ebben a kérdéskörben — a nép fogalmának a meghatározása. Míg E. Peratoner azt említi, hogy a valamikori osztrák-marxista felfogáshoz (Bauer) viszonyítva a fejlődés kielégítő és magas-szintű, az Edvard Kardelji meghatározással, addig egyes szerzők saját kiegészítésük elfogadását is javasolják.

Így D. Brozović elemzi a sztálini statikus álláspont egyes összetevőit, és emellett figyelmeztet a pragmatikus egyediségre és a leegyszerűsített formalizmusra. Megállapítja, hogy részben Kardelj könyvének kivételével nálunk ennek a kérdésnek nem volt komplex vizsgálata, addig az „emberi közösség” fogalmának a helyettesítésére javasolja, mint a nép fogalmának korszerűbb jelölőjét, a „szocietnikus alakulat” kifejezését (128. oldal). A vitában ismét visszatér a használatos eszközökhöz (753. oldal), ahhoz a tényhez, hogy gyakran használunk olyan fogalmakat, amelyek teljes jelentését nem ismerjük.³

Ez a látszólag szűk tudományos orientáció, amely minden bizonnyal hiányosságainknak a bizonyítéka a jelenségre irányuló vizsgálat területén, nem csak *alapvető* jelentőségű a témával (a népek, a közösségek mint történelmi, sőt ma már mint általános társadalmi kategóriák, szocietnikai alakulatok vagy *makrocsoportok*;⁴ a kifejezést a szociológiában és a szociális pszichológiában használják) kapcsolatos vizsgálat szempontjából, hanem hatást gyakorol magára a jelenségre is. Abban a pillanatban, amikor a téves felfogás vagy terminológia mint információ sugárzik szét, önálló ösztönzőként és eszmei kapcsolatként hat, mozgósító erőként egy-egy egyén vagy csoport irányulására. Nem csak elméleti kérdésről van akkor szó, ha pl. egy politikus vagy újságíró, aki egyben tudós is, nem érti meg a kifejezés fogalmát, és ezen a téren már van elég tapasztalatunk, így pl. a nacionalizmus, jugoszlávság, unitarizmus fogalmát.

Miután a tanácskozás nyíltan felvetette az alapkérdéseket — ezzel lehetővé tette önmaga számára a kritikai szemléletet és a rendkívül mozgalmas vitát az egyes felfogások között, az állásfoglalás kérdését is, pl. a *nacionalizmus* fogalmával kapcsolatosan.

A *nacionalizmus*⁵ kérdése, ahogyan azt a krapinai tanácskozás mutatja, a szemléletek sokaságával átfogóbban megmagyarázza a következő kérdést: Mi a mi jelenlegi orientációnk a nemzetiségi kérdés vizsgálatában?

A nacionalizmusnak mint jelenségnek a felfogását sokoldalúan és elemzően mutatta be beszámolójában E. Peratoner, és általánosságban állást is foglalt: „A nacionalizmus rendkívül bonyolult fogalom, amely dialektikus egységében negatív tulajdonságai mellett néhány pozitív tulajdonsággal is rendelkezik.” (42. oldal). A szerző elemezte a jelenség mozgató rugóit, összetevőit és történelmi kialakulásában ábrázolta típusának elemeit (integrális, liberális nacionalizmus). Arra a következtetésre jutott, hogy ez a jelenség ma is általános (67. oldal). Eközben a szerző a nemzetközi irodalom (Lemberg⁵) kitűnő ismerőjének bizonyul, de

természetesen ezt a jelenséget egy ilyen beszámolóban csupán nagyvonalakban tudta ábrázolni; a világon e kérdésnek nagyon gazdag irodalma van — mind történelmi szemléletű tanulmányozásáról, mind a szociális lélektan empirisztikus kutatásának szempontjából.⁶ A munkák többségében, még a tudományos szempontból megbízhatókban is, nagyon is egyoldalú ábrázolását találjuk a területünkön levő nacionalizmus jelenségének.⁷

A közölt információban még nem fogadhatjuk el „a tárgyat” magát (a nacionalizmus jelenségét), amelyről a szerzők többé vagy kevésbé megalapozott nézeteket fejtettek ki — még a klasszikus marxista felfogás képviselői is (a kérdés csak a negatív megnyilvánulásokra vonatkozik) hangsúlyozták „a nacionalizmus forrásainak és jelenségének mélyebb és sokoldalúbb vizsgálatát” (Kiro Hadži Vasilev, 110. oldal). A figyelmeztetések szerzői között, akik arra hívták fel a figyelmet, hogy a jelenséget nem lehet egyoldalúan szemlélni, Peratoner mellett meg kell említenünk E. Čimićet, P. Klinart, Z. Rotart, A. Marušićot, N. Sekulićot. Szemmelláthatóan, a nacionalizmus negatív megjelenési formáitól való akárcsak erkölcsi (humánus) eltérés nem vezethet el a különböző időben és térben való megjelenési formáknak a forrásaihoz. Ma mindenek előtt a nacionalizmus folytonosságára vonatkozó szemléletekben jelentkeznek ellentétes felfogások és nézetek. Ha a makrocsoport *népéből* indulunk ki, amelyből a nacionalizmus ered, és abból a felfogásból, hogy a nép öntudata és érzelme eléggé szűk fogalom, végül a legújabb lélektani ismérvekből, hogy az egyénnek a közösségbe való átmenetének kérdéséről van szó; az öngazolás jelenségéről, és hogy ez két dimenziójú; nem humánus a türelmetlen, túlzottan beteges nacionalizmust és sovinizmust illetően, vagy a humánus öngazolásban, a patriotizmusban — akkor mindez a jelenség egysíkbeli különféleségére utal. Kérdéses, hogy erre a *megjelenési formára*⁸ keresünk-e új kifejezést, amikor alig létezik erre valamilyen távlat, és amikor tudjuk, hogy erővel új kifejezések meghonosodását nem szabad követelni. Mindenek előtt figyelembe kell venni, hogy magát a fogalmat pontosan és élesen elhatárolhatjuk, anélkül, hogy az kevésbé felhasználhatóvá válna. A korai és a pontos állásfoglalások (valamely tudományág szempontjából) azokban az esetekben, amikor valamelyik fejlett tudomány nem támogatja azokat — nem lehetnek alkalmasak. Ezzel a szociológiára és lélektanra gondolunk, azokra a tudományokra, amelyek jelentős fejlődést éppen az utóbbi időben értek el. Az egyesítő erő elméleti vizsgálatában *semleges* kiindulópontot kellene figyelembe venni. Továbbá, meg kellene állapítani, meddig jutott el a tudomány, de nem az országok és uralmak szempontjából (a tudományok és társadalomtudományok egyre többször összeütközésbe kerülnek a fejlett uralkodó rétegekkel a tőkés országokban), és ugyanakkor több tudományág segítségével (történelem, szociális lélektan, szociológia) hozzákezdeni a hazai kutatásokhoz. Ilymódon kitisztíthatnánk a hazai nacionalista metodológia „Augiasz istállóját”, megfigyelhetnénk a különleges változatokat, mint amilyen az unitarizmus is.

Ugyanakkor sokkal szolidabb munkákat hozhatnánk létre mind a kutatási eredmények területén, mind az eredményeknek a korszerű tudományokban való alkalmazásában.

Nemcsak terminológiai összeütközésről van itt szó, se nem a jelenség felfogásában megnyilvánuló ellentétekről (noha erről is szó van), hanem arról a példáról, hogy hogyan kell hozzáfogni a kutatásokhoz a jelenben. Csak a gondosan megvizsgált jelenség válhat politikai gyakorlattá és egyben pedagógiai hatóerővé.

A tanácskozás tehát e szempontból kiinduló pontot adott (a nacionalizmus jelenségének összetettsége szempontjából, a más kontinenseken — Ázsiában, Afrikában jelentkező jelenség vizsgálatával kapcsolatosan), figyelmeztetőként szolgál, mennyire végzetessé vált a marxizmus keretében levő elméleti lemaradás; a német munkásosztály leigázását a német nácizmus követte, sőt ugyanakkor megtorpant a nagyon is időszerű hazai eseményeknél is (Lásd: E. Čimić mellékletét, aki a bosznia-hercegovinai muszlimánok nemzetiségi elkülönülésének folyamatát bemutató anyag empirisztikus tanulmányozásából indult ki, abból az elkülönülésből, amelyre nem szabad a negatív társadalmi irányulás jelzőjét ráilleszteni).

III.

A marxizmus klasszikusainak kiindulópontját a beszámolók, tézisek és tanulmányok formájában mutatták be (P. Vranjicki A nemzetiségi kérdés helye a marxista elméletben. V. Cvjetičanin Az osztályjellegű és nemzeti a Kommunista kiáltványban. Művében röviden érintette azok példaszerűségét a korszerű szocialista folyamatokban. N. Smailagić Lenin a nemzetiségi kérdéstről mint forradalmi kérdéstről. K. Sujević A munkásosztály nemzetiségi betegsége. D. Atlagić Tézisek a nemzet lényegéről a szocializmusban és a nemzet és munkásosztály viszonyáról.)

A marxizmus klasszikusainak elméleti ismérvei kapcsán a szerzők figyelmeztetnek azok távollátására és időszerűségére, de problematikus voltára is. Mint elevenen ható időszerű kérdést választottuk ki a következő kérdést: „a munkásosztálynak mint népnek a létrejöttét, azt a dilemmát, amely jelen van a szocializmus fejlődésének jelenlegi szintjén is (nálunk is); ezt különböző szempontból vizsgáljuk, közvetve és közvetlenül, és egész sor egyéb beszámolót; azután az eltérésekkel kapcsolatos töprengést a politikai alap, az előrelátott fejlődés és maga a fejlődés között, továbbá Marx téves szemléletét a Kiáltvány ismert tételéről, „a hazátlan munkásosztályról”.

1. *A munkásosztály néppé (nemzetté) válása.* Az egyik magyarázat szerint a szocializmus csak átmenetet jelent (V. Cvjetičanin tézisei, 33. oldal), olyan állapotot, amikor a munkáspártok összekapcsolják a munkás és nemzeti érdekeket (K. Suljević, 94. oldal). A munkásosztály ezt azzal éri el, hogy a politika szintjére emelkedik, és összekapcsolja ezt a politikát a gazdasággal és kultúrával a demokratizmus öngazgatásos formájában (S. Međedović, 169. oldal). A munkásosztály számára nem idegen a nemzeti öntudat (P. Damjanović), noha elég gyakori volt a tévelygés és a hanyagolás. (173—174. oldal). Mint irányító társadalmi erőnek, a munkásosztálynak a nemzetiségi érdek természetes érdeke (D. Atlagić, 189. oldal). Amennyiben a munkásosztály „kitölti” a nemzetet, elemzi Marx említett álláspontját (D. Ičević, 212—213. oldal), ugyanak-

kor figyelmeztet (S. T. Tomić), akkor sem lehet a maga teljességében azonosítani az osztályt és nemzetet (222. oldal).

A kiindulópont példája a munkásosztály említett viszonyában, ahogyan azt a Kiáltvány tartalmazza, és ennek a politikai, elméleti szemléletnek a szembesítése a munkásmozgalom gyakorlatában és elméletének későbbi fejlődésében, nem mutat semmilyen egységes irányulást, ellenkezőleg, egy rendkívül bonyolult fejlődésre utal. Mindenek előtt gyakori meg nem értéssel és lebecsüléssel találkozunk a nacionalizmus jelenségével kapcsolatosan Marx gondolatának be nem fogadásával, pedig annak hatékonysága a mai kevésbé fejlett közösségekben még bizonyítást nyer. Az ember fejlődésében jelentkező újdonságok ma már az ismeretek kiegészítését követelik, mivel azokat még Lenin se láthatta előre, pedig ő többet foglalkozott a nemzetiségi kérdés elméletével, mint a marxizmus első két klasszikusa. A nagy változások megállapítása mellett számunkra meglepő, hogy az ezzel a témakörrel foglalkozó szerzők és beszámolók között egy sem volt, amely a társadalmi rétegek átalakulásáról részletesen, aprólékosan szót volna, pedig jó lett volna a már felhasználható empirisztikus kutatási eredmények segítségével meghatározni az *osztály* (Részlet: Die Klassen, Das Kapital, II. Zürich 1934, 941. oldal) fogalmát. S. Šuvar idézi művében (1970-ben), „A jugoszláv társadalom szociológiai keresztmetszeté”-ben a felhasznált irodalom két oldalát. Beszámolójában D. Brozović is megállapítja, hogy nagyon keveset tudunk az egyes rétegeknek a nemzetiségi folyamatokkal szembeni viszonyáról (134. oldal). Lehetséges, hogy éppen ezért került sor a vita végén A. Dragičević azon megállapítására, hogy „a nemzeti az érdeklődés előterébe került” (766. oldal). Erről E. Čimić és P. Klinar is említést tett beszámolójában.

2. Az eltéréseket az eszmei-politikai alapok, az előrelátott fejlődés és a valóság között több szerző is taglalja. Mint elméleti jellegű hozzájárulást említhetjük N. Smailagić beszámolóját, aki a legújabb történelmi anyag szociológiai elemzésével, Lenin a nemzetiségi kérdéstről mint forradalmi kérdéstről című művében leszögezi, hogy a feltartóztathatlan fejlődés ellentétes Lenin humanista eszméivel. A Szövetség kérdése kapcsán figyelmeztet (85—91. oldal) a pártra, hadseregre, szakszervezetekre, közigazgatásra, mint döntő tényezőkre (erre figyelmeztet K. Suljević is egy átfogóbb, az egész világot érintő munkájában, 93—98. oldal). N. Smailagić ismét figyelmeztetett Lenin kevésbé ismert utolsó jegyzeteire (Örökség), amely 1956-ban jelent meg eredetiben, 1957-ben szlovén fordításban és 1958-ban szerbhorvát nyelven.

3. P. Vranicki Marx teljesen elfogadhatatlan elvi álláspontjai kapcsán téziseiben (22—28. oldal) a történelmi és nemtörténelmi népek téves megkülönböztetésére (2., 7. tézis) figyelmeztet. Mivel ebben a példában népeink konkrét történelméről vett példáról van szó, a pánszlávizmusról vett példát használja Marx, és mivel ebben a műben és sok meglehetősen komoly, újabb keletű műben ugyanez a viszony tükröződik, és eközben a marxista elmélet alapvető elkülönüléséről van szó (Lenin éppen ellenkezőleg nézett a kis népek kérdésére), a beszámoló ilyen tézises formában túlságosan szerénynek tűnik; ezt a kérdést önálló beszámolóban kellene feldolgozni (Lásd: K. Marx, Deutschland und der Panславismus, Neue Oder-Zeitung, 21, 1855. IV. 24.). A szerző a figyelem felkeltésével kriti-

kai viszonyát fejezte ki, amely mindig hasznosnak bizonyult, különösen ha figyelembe vesszük a marxizmus klasszikusainak nemrégén még tudománytalanul felhasznált tanait. Ugyanakkor, az ilyen magyarázat hasznos is lehet az olyan felszínes magyarázatok mellett, amelyek a kommunisták téves, nemzetietlen orientációjának a korai forrásaira utalnak (ezeket az álláspontokat említette pl. B. Pahor szlovén író is). A tézisek szerzője figyelmeztet, hogy Marx a *legfejlettebb* népek („Vereinigte Aktion, wenigstenst der zivilisierten Länder . . .” Manifest, II.) modelljéből indult ki.

4. A *hontalan proletárral* szembeni álláspont szempontjából hasznosnak tűnnek V. Cvjetičanin tézisei. Mégis szükséges lenne, éppen a téves magyarázatok miatt, amelyek túlsúlyban voltak a marxista gondolat terjesztésében, ezeket a téziseket is egy tanulmányban megszövegezni. Valószínűleg nem lesz felesleges az az elképzelés, hogy éppen a Kiáltvány megjelenhetne a következő melléklettel: „így kell olvasni”; itt a korszerű tudományos kommentárra gondolunk. A tanácskozás beszámolóinak első csoportjában a szerzők ismertették a marxizmus elméleti kiindulópontjait és nézeteit, amelyek még ma is érvényesek vagy érvényességüket az idő csökkentette. Rámutattak a marxizmus-leninizmus klasszikusainak fejlődésében levő két *fokozatra*. Az első fokra, amikor első helyen az osztály volt, és a másodikra, amikor előtérben a nép volt — természetesen mindig kölcsönös függőségükben. Ők már idézik a klasszikusok ismereteit a jelenségek függőségéről, és éppen ennek az anyagnak a szemlélete szünteti meg a dilemmát az egyik vagy másik oldal elsőbbségéről. Metodológiailag természetesen tézisek helyett tanulmányokat kívánunk látni, de azt azért lejegyezhetjük, hogy a szerzők figyelmeztetésekkel és ismereteikkel alapkérdésekkel foglalkoztak az előrelátott témakör keretében.

IV.

A beszámolók fő csoportja bizonyos mértékig csökkentett terjedelemben (mivel nem öleli fel valamennyi kérdést) újabb bizonyítékát adták a fejlődésnek a szövetségünkben élő népeknél vagy nemzeteknél, és azt tükrözik, milyen fejlettségi szintet ért el „a munkásosztálynak néppé való átalakulása”. Ugyanakkor a mellékletekben tükröződnek közösségünk egyes alapvető és időszerű dilemmái is a népek és nemzetiségek kérdéseivel kapcsolatosan.

Fejlettségünk szintjéről szól a szimpózium néhány alapvető megállapítása is. Az egyik szerző feltette a kérdést (ez az elterjedt vélemény is), hogy a soknemzetiségűség a munkásosztályra, amely öngazgatási alapon építi a szocializmust, szerencse-e vagy szerencsétlenség (M. Bakali, 704—705. oldal). A kérdés kapcsán megjegyezték, hogy nem vették eléggé figyelembe a vizsgálat kiindulópontját, azt, hogy a többnemzetiségűség pozitív tényező.

Rehák L. felhívta a figyelmet (568. oldal), hogy a magyar nemzetiségi csoport bizonyos módon a nemzetiségi kérdés megoldásának mutatója volt.

Ahogy említettük is, társadalmi tudatunk fokára jellemző az a megállapítás, hogy egészen a közelmúltig túlsúlyban volt az az elképzelés, hogy a nemzetiségi kérdést véglegesen megoldották azzal, hogy a munkásosztály lett a szubjektum (D. Ičević, 213. oldal).

A szerzők taglalták a népek transzcendenseinek kérdéseit is — (S. Medjenović, 161. oldal), és támogatták az ebben az irányban folyó kutatások szükségességét (Z. Vidaković vitája), míg egyesek szembehelyezkedtek az ilyen fejlődési lehetőségek iránt való *egyoldalú* érdeklődéssel (E. Čimić, 613. oldal); aki ezt elvetette, mint időszerűtlent. A Humo (690. oldal), de S. A. Tomić (762. oldal) is a nemzetek kimúlásáról szóló tézist úgy jellemezte, mint „a népek kimúlásáról szóló eschatológiát”.

A tanácskozás, több elemzés szerint, többnyire egységes abban a megállapításban, hogy azonosságról van szó — *a népek és osztályok kölcsönös függőségéről* (V. Cvjetičanin, 621. oldal). Ez a szerző a vitában megpróbálta rendszerezni az alapvető nézeteket a két társadalmi és a különféle kategóriák kölcsönös függőségének kérdésében. A legélesebben elhangzottak olyan állásfoglalások is, hogy az említett ellentétek kérdéseivel hamis problémát vetettek fel (F. Kožul, 120. oldal).

Néhány szerző (V. Djuretić, 703. oldal, F. Kožul, 198. oldal) külön kihangsúlyozta, különösen a történészek beszámolójában, hogy a JKP (a rendkívül bonyolult eszmei fejlődés ellenére) újat hozott és ésszerű orientációt.

Több szerző a háború utáni fejlődés figyelembevételével az egyenetlenségekre figyelmeztetett. Úgy, hogy ez a *fejlődés kizárta* a nemzeti afirmáció folyamatát (N. Smailagić, 740. oldal), hogy az elidegeníthetlenség (közgazdaságtan, politika, eszmeiség) alkalmatlan kereteket szabott meg a nemzetiségi értékek érvényesülésére (A Dujić, 145. oldal). Az *ideológiai ember*, a leblokkolt öntudatú ember előtt váratlanul kisarjadt a nemzetiségi kérdés (F. Kožul, 117—118. oldal), és hitének egész rendszere a racionális és irracionális között lebegett, eszmeileg hamis öntudatának át kellett adnia helyét a valóság felismerésének (F. Kožul, 117—118. oldal). A résztvevők közül sokan azt állították, hogy *ki kell fejezni a csoportok sajátos érdekeit* (Kiro Hadži-Vasilev, 112. oldal, E. Čimić, 548. oldal, A. Dujić, 143—147. oldal, Z. Rote, 679. oldal, P. Klinar, 633. oldal, N. Smailagić, 741. oldal stb.).

A nézetek harcában külön kérdésként kristályosodott ki népeink „kellemetlen” *konfliktusos történelmének* közvetítése. Így E. Čimić (616. oldal) bírálta a *szelektív feledést*, míg M. Đorđević és D. Janković (616., 642. oldal) történészek ellentétes álláspontra helyezkedtek, és azt állították, hogy a történelmet *vizsgálni kell, magyarázni és felfogni*.

A tanácskozáson megvizsgálták a nemzetiségi kérdések iránt való jelenkori érdeklődés mélyebb tartalmát a rendkívül fejlett népeknél (S. Vrca, 627. oldal), és a jelenséget a válságos helyzetek kölcsönös függőségével magyarázta, amikor az emberek elsősorban a csoportoshoz térnek vissza (V. Cvjetičanin, 621. oldal). Az értékek válsága a nemzeti öntudat felé vezet (I. Petrinović, 196. oldal, A. Marušić, 680. oldal).

Az átfogó kérdések mellett a tanácskozás *több részletkérdést* is megvizsgált. Néhány példában a szerzők jelentést adtak a nemzetiségek⁹ (magyar, albán) helyzetéről. Eközben különböző nézetek kialakulására került sor.

Beszámolójában Rehák figyelmeztet a nemzetiségi csoportok fejlődésére az állam paternalizmusában levő helyzettől a szövetség keretében levő alkotótényezőként ható helyzetig (568. oldal).

A jelentésben külön kérdésként szóltak a nyelv helyzetéről. Alapvető tájékoztatót D. Brozović (123—137. oldal) nyelvész adott, egy szélesebb alapokon nyugvó jelentés keretében, miközben egyéb kérdésekről is elmélkedett. Nézetünk szerint a nyelvi szempontok mellett figyelembe kellene venni a lélektant is, annak nyelvi kérdésekkel foglalkozó ágazatát. Erre készítenek bennünket P. Klinar szociológiai kutatásainak eredményei (beszámoló a tanácskozáson, II. füzet), aki az elkülönítő tényezők között a *nyelvet* is említi (400. oldal). Nem lesz felesleges N. Smailagić megállapítását is idézni, hogy a nyelvről szóló vitát a múltban nem lett volna szabad annyira gyorsan felszámolni (741. oldal). Megjegyzéseinkben abból a tényből következtetünk, hogy a *nyelv lélektani csoportos jelenség*. Közösségünkben különösen hasznos lenne megvizsgálni a kétnyelvűség és többnyelvűség kérdését is, mivel erre a fejlődési tendenciák is kényszerítenek, ahogyan azt a beszámolójában Rehák L. (569. oldal) is említi, valamint az a nyelvi jellegű összeütközés Szlovéniában, amelyre a Murántúli kétnyelvű iskolák megszervezése folyamán került sor.

A tanulmányozás szempontját illetően hasonló a helyzet a nemzeti-
ségi kultúrák tanulmányozásával is.¹⁰ A kis népek nemzeti kultúrájáról T. Martelanc (718. oldal) beszélt. A nagyobb államközösségek előnyeit már P. Damjanović (177. oldal) említi, ugyanakkor Rehák L. (730. oldal) elveti a kultúra sztálinista pragmatiztikus felfogását.

A tanácskozás csak felhívta a figyelmet azon elemek tanulmányozásának elégtelenségére, amelyek a makrocsoportokkal szembeni tudományos viszony alapjaihoz tartoznak, és ezek kapcsán a kölcsönösen függő csoportok (nemzeti kisebbségek) szövetkezését, a regionális és szubnacionális szocietnikus rendszerek kérdését (D. Brozović, 135. oldal). A térről mint a közösség tényezőjéről S. T. Tomić (225. oldal) szólt, és említette az ellentéteket, amelyek a technikai, funkcionális és területi rendszerek között állnak fenn (229. oldal). Megemlítették a technobürokrata nagyszemű problémakörét is, amelyek (tézisek) összeférhetetlenek az öngazgatás megvalósításával (V. Cvječanin, 622. oldal).

A kérdések sora kapcsán meg kell említeni, hogy velük az utóbbi időben politikailag és tudományosan is foglalkoznak még a fejlett európai országokban is, mivel a regionalizáció kérdésére nemleges választ adott még az utolsó De Gaulle-népszavazás is (tudományosan ezzel a kérdéssel Genfben foglalkoztak 1969-ben, az európai kérdésekkel foglalkozó intézmények szövetségének tanácskozásán).

„A nemzeti jelleg” kérdésével az utóbbi időszakban nagymértékben a szociális pszichológia foglalkozott, de egészen napjainkig nem sikerült empirisztikus kutatásaiban megvalósítania az önálló *etnometodológiát*.¹¹ Végül, a krapinai tanácskozás anyaga is arról tanúskodik, hogy mennyire sokoldalú ez a kérdés, amely nemcsak az egyén tanulmányozását, az egyes és a társadalomtudományok sokaságának tanulmányozását követeli, hanem az elemzéseket és elhatárolásokat, amelyek a jelenség valódi lényegéhez vezetnek.

Nem lepnek meg a különféle javaslatok a hosszabb tanulmányozások után (P. Damjanović, 178. oldal), mert hacsak részleteiben is, de sok szerző taglalta a minden szempontból időszerű kérdéseket: a jugoszlávságot, unitarizmust, szeparatizmust, centralizmust, hegemonizmust — röviden, azokat a jelenségeket, amelyekkel szemben a háború utáni (de a háború előtti) időszak folyamán mellékesen, csak politikai szempontból foglaltunk állást. Így D. Brozović összekapcsolja a jugoszlávságot népeink különféle kultúrájának kérdésével (130. oldal) és megállapítja, hogy az unitarizmusnak nincs mozgósító ereje (755—756. oldal). E Čimić kiegyenlíti a jugoszlávságot a nacionalizmussal, igaz, figyelmeztet annak egyszerű megértésére — romantikus, idealista (461. oldal). Eközben figyelmeztet, hogy a nemzeti hovatartozás tudata nem magánügy és hogy az ún. spontán integráció is az asszimiláció rejtett formáját jelenti (462. oldal). Ebben a keretben valamit mutatnak a szlovén közvélemény kutatásának eredményei is, mivel 33% (harmadik helyen) mint a szövetségzés tényezőjét a „nemzeti-etnikai rokonságot” hozza fel, míg ugyanilyen értelemben csak 14%-a a „szocializmust és önigazgatást” (P. Klinar, 392. oldal).

Az unitarizmus kapcsán Kiro Hadži-Vasilev figyelmeztet, hogy a nemzetek közti viszonytal szembeni magatartás kérdéséről van szó, a népek külön jogainak tagadásáról (113. oldal), míg A. Dujić az unitarizmus különböző jellegének figyelembevételével javasolja, hogy a jelenséget külön elemezzék (149. oldal). D. Bilandžić a jelenséget a szeparatizmus ellentétéként jelöli meg (324. oldal). L. Džurovski kimerítően felsorolja az unitariztikus felfogásokat a JKP fejlődésének kezdetén (246. oldal). A Marušić kiegyenlíti az unitarizmust a nacionalizmussal, és a vita végén említi társadalmunk központi értékeinek kérdését (682. oldal). Ugyanakkor megtárgyalták a társadalmi kohézió kérdését (S. T. Tomić, 227. oldal), a centralizmus kérdését, amelynél K. Jončić a pontosságra és arra a tényre figyelmeztetett, hogy centralistának nem feltétlenül szükséges a legnagyobb nemzetnek lenni (673. oldal).

Nem lesz felesleges azt is megjegyezni, hogy a politológusok Nyugaton már néhány évvel ezelőtt megállapították, hogy a jugoszlávok már 1948-ban megkísérelték a szocialista országok viszonyáról szóló elméleti kérdéseket világosan körvonalazni (erről a kérdéstről tárgyaltak a tanácskozáson is — D. Brozović a Szovjetunió és más országok nyelvi politikájáról, 125—126. oldal, és egyéb résztvevők is) — és mégsem jutottak eléggé messzire, mivel kísérletüket elsősorban a szovjet nacionalizmus kérdésére irányították (Drago Drušković Jegyzetek nemzetiségek kérdéseiről, Sodobnost, Ljubljana, 1966; ezekben figyelmeztettek az etnikai csoportok kérdésére is stb.).

Végül említenénk meg S. Međedović (624—626. oldal) bírálatával kapcsolatos dialógust a 9. tézisről (Šuvar, Dujić, Mimica), és az állásfoglalásokat arról a kérdéstről, milyen feltételek közepette „kerül a munkásosztály a nacionalizmussal való terheltség állapotába” (S. Šuvar válasza a vitában, 722—726. oldal). Šuvar hangsúlyozza, hogy a tanácskozás egyes példáiban magának a kutatás tárgyának pontos meghatározására törekedett. Mégis, mint említettük is, lényegében a hiányossá-

gokat állapítottuk meg, amely a nemzetiségi viszony egészét érinti, ugyanis D. Brozović (754. oldal) értekezésében hangsúlyozza hogy „nem létezhet tudomány terminológia nélkül, és hogy ebben a dologban (a népek kérdésében) a tudomány szükséges.”

Amikor a szerzők a marxista tudományból kiindultak, megpróbáltak a korábbi tudományos gondolat kontinuitásának kialakításával, rendkívül bonyolult problémák előtt találták magukat, ellentmondásokat az elméletben, a gyakorlatban egy széles körben, amelyet csak tudományágak sora vizsgálhat (egyesek képviselve is voltak, mint a szociológia, történelem, közgazdaságtan, politológia, lingvisztika).

A tanácskozás végén a tematika maga egyesítette a szélesebb, egymástól függő területeket, s ezért részben lehetővé tette a kielégítőt, a sokoldalút, a mélységet — a tanácskozás pedig a részismeretek ellenére korszerű konfrontációjával, hipotéziseivel, eszméivel és a jelenlegi fejlődés időszerűségeinek az elmélettel való összekapcsolás kezdeményezésével jelentős hozzájárulást adott a tudománynak, a jugoszláv társadalomban, és nézeteinek széles kitekintést a külvilágra.

A nemzetiségi kérdés vizsgálatának metodológiájával mi lesz? — A tanácskozás ilyfajta vizsgálatával, további kutatásra ösztönző elképzeléseivel mindenképpen meghatározott hozzájárulást adott.

JEGYZETEK

¹ Ehhez a „tájékoztatóhoz”, amelyet annak a csoportnak a keretében készítettem, amely a Jugoszláv Kommunista Szövetség mellett működő társadalmi-politikai közösségek és a nemzetiségi viszonyok kérdéseivel foglalkozó bizottság megbízásából dolgozott, hozzáadtunk néhány címet a nemzetközi tudományos irodalomból.

² 1962-ben mégis szélesebb körű publikált vitára került sor, amelyet D. Pirjevéc és D. Cosić folytatott a Naša Slobodnost (Ljubljana) és a Delo (Belgrád) hasábjain, és a vita anyagát a Borba és a Ljubljana Delo is közölte.

Végül, szem előtt kell tartani a társadalomtudományok belső és általános fejlődését, a kutatásokban való előrehaladást, és az egyes területeken érvényes cenzúrákat. Általánosan ismert az a vélemény, hogy az egyesítésre irányuló világméretű törekvés túllépi útközben a népcsoportulások kérdését.

Mégsem szabadna elfelejtenünk az ilyen áttekintésekben, hogy éppen hazánkban került sor az első nemzetközi szemináriumra a többnemzetiségű társadalmak kérdéséről. (Seminar on the multi-national society, United Nations, Ljubljana, Jugoslavia 8–21. júni 1965.) UN, New York, 1965, ST/TAO/HR/23; Razprave in gradivo, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, 1966, št. 4–5.)

³ Természetesen az utóbbi időben több elméleti jellegű kísérlet volt, a kérdést több szempontból közelítették meg.

⁴ A kifejezést Eugen Lemberg használja, Nationalismus II., Rowohlt 1964 (III. Sociologie des Nationalismus, D. Die Grossgruppe, 100–125. oldal.

⁵ Eugen Lemberg, Nationalismus I., II., Rowohlt 1964 (1968). Lásd: Der Marxismus—Leninismus und die Nationalismen Ostmitteleuropas, 243. oldal.

Hannah Arendt, Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft: Europäisch Verlagsanstalt, Frankfurt a. Main, 1958 (1955 New York).

⁶ G. Michelat, J.—P. H. Thomas, Dimensions du Nationalisme, Cahiers de la Fondation nationale des sciences politiques, A. Colin, Paris 1966.

⁷ Lemberg. Érdekes még Hans Kohn munkája a nacionalizmusról, Die Idee des Nationalismus, Fischer Verlag, 1962, de ugyanakkor felsorolhatnánk még egy könyvtárra való háború utáni munkát.

⁸ A nemzetiségi kérdést monografikusan feldolgozta még Guy Héraud elsősorban a következő munkáiban: L'Europe des ethnies, Press d'Europe, Pariz 1963 és Peuples et langues d'Europe, Denoël, Pariz 1966. Kommentár a kérdésekhez: Drago Drašković Zapiski o vprašanjih narodnosti, Slobodnost 1966. 4–5 szám.

Nagyon érdekes elméleti szempontú anyagot közölnek C. Wagley—M. Harris: Minorities in the New World, New York, Columbia University Press, 1958.

⁹ Ennél a szempontnál nagyon hasznos a kanadai I.—T. Delos La Nation I., II., Editions de L'arbre, Montréal 1944, című munkája.

¹⁰ Heinz Hartmann Empirische Sozialforschung, Juventa Verlag, München 1970, 66. oldal.